

УДК 331.548 – 057.874 : 352

К. С. Валика

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

В умовах соціального та економічного становлення держави проблеми працевлаштування молоді набувають особливого значення. Наявна ситуація вимагає подальшого удосконалення профорієнтаційної роботи з молоддю, яка навчається у школі. Саме в роботі з цією категорією населення закладаються підвалини не тільки професійного і соціального становлення людини, але й її конкурентоспроможності на ринку праці. В умовах ринкових відносин, з появою ринку праці, нових форм власності, безробіття і конкуренції, своєчасний та обґрунтований вибір особистістю професії, навчального закладу, місця роботи набуває все зростаючого економічного і соціального значення, бо в значній мірі впливає на результати праці, становище і авторитет в суспільстві, колективі, на рівень добробуту, сприяє найбільш ефективній реалізації особистісного потенціалу, а держава отримує максимальну віддачу.

У цій ситуації актуально і гостро постає проблема конкретної допомоги особистості у професійному самовизначенні засобами професійної орієнтації. Сьогодні формування психологічної готовності особистості до усвідомленого вибору професії, до праці стало не тільки гострою необхідністю, але й багатогранним і складним процесом. Його не можна здійснювати розрізнено, хоч і за допомогою досить дієвих заходів. Тут необхідна систематична, послідовна і довготривала робота. Забезпечити ефективність цього процесу може тільки чітко організована профорієнтаційна робота, що враховує всю різноманітність впливів на вибір людиною професії.

Мета статті – на основі результатів аналізу сучасного стану профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю дати загальне уявлення про сутність цієї роботи, висвітлити найсуттєвіші її недоліки та запропонувати шляхи їх усунення, а також допомогти спеціалістам служби зайнятості цілеспрямовано й продуктивно будувати взаємовідносини з освітніми закладами в галузі профорієнтаційної роботи для підготовки молоді до свідомого вибору професії з урахуванням власних намірів, здібностей та реальних можливостей ринку праці.

Правильний вибір професії є неодмінною умовою соціального становлення кожної особи, від нього залежить зміст та повнота подальшого трудового й особистого життя. Обов'язковою умовою успішного вибору професії є особиста активність молоді людини в цьому процесі. Складність такого вибору полягає в тому, що приймати рішення має людина у юному віці (15-17 років), без життєвого і професійного

досвіду, тому на цьому етапі учні загальноосвітніх шкіл потребують ґрунтовної та кваліфікованої допомоги фахівців.

На жаль, в Україні немає системи надання профорієнтаційної допомоги цій категорії населення, не визначена сутність профорієнтаційної роботи, її пріоритетні напрями та виконавці. Створення такої системи – одна з актуальних проблем соціального буття. Найбільш зацікавленою стороною у створенні такої системи має бути державна служба зайнятості.

Сутність профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю. За визначенням науковців „професійна орієнтація – це науково-практична система підготовки особистості до вільного та свідомого вибору професії. Головним об'єктом цієї системи є особистість школяра в різні вікові періоди її розвитку – від молодшого до старшого шкільного віку”.

Така система являє собою перший етап професійного самовизначення і потребує підвищеної уваги з боку спеціалістів з профорієнтації. Щоб зрозуміти сутність допомоги, що надається, та продуктивно сприйняти її, учню потрібно мати уявлення про процес пошуку „своїх” професій та головні складові цього процесу, а саме:

по-перше, об'єктивно знати себе як особистість (інтереси, нахили, здібності, професійно необхідні якості та рівень їх розвитку, наявні позитивні та негативні риси характеру й особливості, які слід враховувати під час професійного самовизначення, та ін);

по-друге, володіти інформацією про світ професій, насамперед про ті, що здаються найбільш привабливими.

Зіставлення учнем набутих знань про себе і професії дає змогу визначити коло професій, які найбільш відповідають його інтересам та здібностям.

Головні напрями профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю:

- просвітницька робота – формування уявлення про професії;
- профінформаційна робота – поглиблення, уявлення про світ професій та їхні особливості;
- профдіагностична робота – виявлення наявності та міри розвитку професійно важливих якостей і формування в учнів об'єктивного уявлення про себе як особистість;
- профконсультативна робота – допомога у визначенні сфери трудової діяльності та кола професій, що є найбільш підходящими для вибору.

Профорієнтаційна робота з випускниками загальноосвітніх шкіл. Підготовка людини до вибору професії – складна й тривала робота. До неї мають бути залучені і педагоги, і батьки, навчальні заклади і структури соціальної служби для молоді, представники підприємств, науковці та інші фахівці, які переймаються молодіжними проблемами або можуть бути корисними у їх вирішенні. Але хто б не був залучений до співпраці, провідна роль в організації та здійсненні профорієнтаційної роботи серед учнів належить школі.

Сьогоднішній стан профорієнтаційної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл не можна вважати задовільним. Не всі школи переймають на себе цю роботу, а там, де нею займаються, частіше за все обмежуються лише наданням профінформаційних послуг. Інші послуги (діагностування, консультування) залишаються поза увагою. Отримати їх учень може за власною ініціативою у закладах та установах, що мають у своєму складі кваліфікованих спеціалістів з профорієнтації, тобто в центрах державної служби зайнятості, центрах та відділах управління соціальної служби для молоді тощо.

Про наслідки такої роботи свідчать результати численних соціальних опитувань молоді, яка навчається (до неї належать не тільки учні загальноосвітніх шкіл, але й ті, хто навчається у навчально-виховних, середніх та вищих навчальних закладах).

Серед випускників загальноосвітніх шкіл майже 76% опитаних мають намір навчатися у вищих навчальних закладах, 15% бажають отримати робочу професію в системі професійно-технічної освіти. Можна припустити, що кожен з них, обираючи заклад певного профілю і рівня, чітко визначився з вибором майбутньої професії (спеціальності). Наскільки це відповідає дійсності свідчать такі дані: серед випускників вищих навчальних закладів лише половина збираються працювати за набутою професією (спеціальністю), кожен десятий не збирається цього робити категорично; решта (35-40%) випускників на час одержання диплому вагаються дати однозначну відповідь щодо своїх подальших намірів. Не набагато краща ситуація й серед випускників професійно-технічних закладів. Працювати за набутою професією мають намір 50% випускників, а 20% (кожен п'ятий) висловлюють бажання змінити набуту професію на іншу.

Той факт, що певна кількість випускників навчальних закладів, що надають професійну освіту, не пов'язують свою подальшу трудову діяльність з професією (спеціальністю), на оволодіння якою вони витратили роки, дає підстави стверджувати, що вони своєчасно не отримали потрібної профорієнтаційної допомоги і лише з часом зрозуміли, що помилились у своєму виборі. Таке явище, на жаль, не є винятковим. Те саме повторюється з року в рік. І для цього є певні підстави, насамперед те, що профорієнтація у школі не є обов'язковою дисципліною, вона залишається поза межами навчальних програм. Як наслідок – брак чіткої концепції профорієнтаційної роботи на різних її етапах та відповідних фахівців.

Чи повинна школа займатись цією роботою? Безперечно. Школа проголошує, що вона готує своїх вихованців до самостійного життя, а визначальною складовою життя кожної людини є трудова діяльність. Саме тому школа повинна не тільки надавати учням знання з певних наук, але й допомагати кожному з них визначити для себе ту сферу трудової діяльності, в межах якої набуті знання знайдуть практичне застосування.

Державна служба зайнятості і профорієнтація учнівської молоді.

Сьогодні молодь становить третину загальної чисельності клієнтів державної служби зайнятості. Щорічно до цього загону приєднуються понад 100 тис. випускників навчальних закладів різних типів. У 2010 році таких було 124 115 осіб. Із них 37% – випускники вищих навчальних закладів, 33% - випускники навчально-виховних закладів, решта – 30% – це випускники загальноосвітніх шкіл. Опинившись на ринку праці, випускники потрапляють у скрутне становище. Не маючи життєвого та професійного досвіду, вони не здатні на рівних конкурувати з представниками інших вікових категорій.

Працевлаштування вчорашніх випускників має свої складності, пов'язані не тільки з вимогами роботодавця (необхідність практичного досвіду роботи), а й зі ставленням самої молоді до власного працевлаштування. Переважна частина випускників вважає, що їхнім працевлаштуванням повинні займатись держава, навчальні заклади, родичі. Вони мають поверхове уявлення про ринок праці та особливості працевлаштування в сучасних умовах. Серед тих, хто здобув професійну освіту, є такі, що наполягають на працевлаштуванні за набутою професією, хоча на ринку праці на неї немає попиту. Якщо вони й погоджуються змінити професію, то не мають уявлення, на яку саме. Наявність таких проблем – це наслідок неякісної профорієнтаційної роботи. Їх появу можна було попередити, якби молодь своєчасно отримувала допомогу з боку фахівців. Розуміючи це, центри державної служби зайнятості намагаються допомогти навчальним закладам в організації та впровадженні профорієнтаційних заходів, хоча за чинним законодавством вони повинні займатись незайнятим населенням, а школярі до цієї категорії не належать. Сьогодні центри зайнятості вимушені перейматись проблемами профорієнтації учнівської молоді тому, що всі негаразди в цій роботі згодом значно ускладнюють процес працевлаштування.

Центри зайнятості охоче відгукуються на запрошення шкіл і беруть участь у профорієнтаційних заходах. Вони запрошують учнів до себе, знайомлять з напрямками своєї діяльності, пропонують послуги; залучають учнів до таких заходів профорієнтаційного характеру, як ярмарки вакансій, дні професій, конкурси за професіями. Учням, які приходять у центри зайнятості за власним бажанням, спеціалісти надають консультації щодо вибору професії (шляхом застосування психодіагностичних методик). Така допомога вагома й корисна, але це лише фрагменти цілісного комплексу потрібних послуг, необхідна, але недостатня умова для досягнення головної мети – формування готовності особи до свідомого професійного самовизначення. Надати ж учням повний комплекс послуг державна служба зайнятості не в змозі – на це їй не вистачить ні сил, ні часу. Отже, фахівці служби зайнятості повинні брати на себе цю роботу, але їх участь у ній обмежена. Тому центрам зайнятості необхідно: докласти максимум зусиль для того, щоб заохотити педагогічні колективи шкіл до проведення профорієнтаційної роботи з учнями;

надавати вчителям – організаторам цієї роботи вичерпні консультації та допомогу щодо планування та впровадження профорієнтаційних заходів; брати безпосередню участь у профорієнтаційній роботі (головним чином з учнями випускних класів) з урахуванням компетенції своїх фахівців та реальних можливостей.

Під час надання школам допомоги з організації та здійснення профорієнтаційних заходів слід враховувати деякі важливі аспекти цієї роботи. Протягом попередніх років центри зайнятості накопичили значну інформацію про професії, і необхідно забезпечити школярам максимально можливий доступ до неї.

Інформаційними матеріалами у вигляді плакатів, буклетів, листівок школу бажано забезпечувати постійно. У школах доцільно встановити інформаційні стенди для їх розміщення.

Забезпечуючи школи інформаційними матеріалами про професії, слід враховувати таке:

по-перше, на сучасному ринку праці з'явилося багато нових професій (спеціальностей), про які пересічні люди майже не чули (менеджери, маклери, ділери, офісні службовці тощо). Інформація про такі професії дуже обмежена. Спеціалісти служби зайнятості повинні накопичувати, систематизувати та розповсюджувати вичерпну інформацію про них;

по-друге, такі професії, як столяр, токар, слюсар та інші, залишаються такими лише за назвою. Їхня сутність зазнала докорінних змін під впливом впровадження у виробництво прогресивних технологій та сучасного обладнання. Ці зміни повинні знайти відображення в оновлених інформаційних матеріалах з описом професій та спеціальностей;

по-третє, профінформаційні матеріали не можна обмежувати лише відомостями про професії існуючого ринку праці. Школярів потрібно знайомити з тими професіями, які матимуть попит через три-п'ять років, тобто в той час, коли сьогоднішні школярі, здобувши професійну освіту в середніх та вищих навчальних закладах, потраплять на ринок праці.

Щодо професійної консультації, то слід враховувати особливість цього заходу. Професійна консультація – це тривалий процес співпраці фахівця з особою, яка готується до професійного самовизначення. У цій співпраці консультант одночасно виконує роль вихователя, радника та керівника процесу, що відбувається. Консультант допомагає клієнту визначити оптимальні шляхи пошуку „своїх” професій (спеціальностей), надає рекомендації щодо самовиховання, розвитку та коригування особистісних якостей, допомагає оперативно вирішувати актуальні проблеми, що виникають. Ефективною такою співпраця може бути лише в тому разі, коли особа, яку консультують, усвідомлює важливість цієї роботи для себе, розуміє її сутність та виявляє активну зацікавленість у ній. Сформуванню такого ставлення до співпраці з боку клієнта – першочергове завдання фахівця з профорієнтації. Отже, надання профконсультативних

послуг – це тривалий процес і систематична робота, яка не може бути обмежена двома-трьома епізодичними заходами. Створити необхідні умови для впровадження повноцінної профконсультативної роботи з учнями під силу тільки школі.

Значення ролі фахівців служби зайнятості в цій роботі не варто перебільшувати. Вони здатні провести діагностування професійно важливих якостей особи, її спрямованості та інтересів і на цій підставі визначити коло професій, що можуть стати об'єктом вибору, надати інформацію щодо існуючих умов та шляхів набуття професійної освіти. Але зазвичай клієнту, виходячи з його здібностей та особливостей, пропонують широкий спектр професій для вибору. Працівники служби зайнятості значно скорочують перелік професій, виходячи з потреб реального ринку праці. Послуги, що надаються школярам фахівцями служби зайнятості, – лише, фрагменти їхньої роботи, але й вони потребують значних витрат часу. Це мають враховувати фахівці та організовувати свою роботу таким чином, щоб надання послуг школярам не заважало їм виконувати свої основні обов'язки, пов'язані з обслуговуванням безробітних.

Планування профорієнтаційної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл. Найважливішою умовою належної організації та здійснення профорієнтації учнів є щира зацікавленість у цьому самої школи та її активна участь у реалізації запланованих заходів.

Другою важливою умовою є залучення до співпраці представників організацій, установ, закладів, які або мають безпосереднє відношення до профорієнтації молоді (центри зайнятості, структурні підрозділи Міністерства сім'ї та молоді України, кадрові агенції), або можуть бути корисні у разі здійснення запланованих заходів (кадрові служби підприємств, центри працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, медичні працівники, роботодавці, батьки школярів та ін.).

Основою профорієнтаційної роботи з учнями повинен стати план роботи, якій складається представником школи та попередньо погоджується з тими, кого планується залучити до спільної роботи. Планування допомагає позбавитись дублювання в роботі та скоригувати зусилля учасників процесу.

План роботи складається в довільній формі, але в ньому мають бути зазначені: заплановані заходи, дата та місце їх проведення; особи, відповідальні за їх проведення від навчального закладу і від партнера, якого будуть залучати до спільної роботи; форма проведення заходу та кількість учнів, які беруть участь у ньому.

Для складання плану профорієнтаційної роботи пропонується орієнтовний перелік тем та організаційних заходів, які сприятимуть підвищенню поінформованості учнів щодо особливостей вибору професії.

Теми, що пропонуються до розгляду:

1. „Профорієнтація, її сутність. Що дає профорієнтація людині?";
2. „Що таке професія (спеціальність) та як її обирають”;

3. „Типові помилки при виборі професії”;
4. „Закон про зайнятість населення (стосовно випускників загальноосвітніх шкіл, ПТУ та вищих навчальних закладів)”;
5. „Особливості працевлаштування в сучасних умовах»;
6. „Державна служба зайнятості та допомога, яку вона надає незайнятому населенню”;
7. „Хто здатен надати допомогу людині в пошуку „своїх” професій (спеціальностей)”;
8. „Ринок праці та професії, що мають найбільший попит (у регіоні)”;
9. „Основні роботодавці регіону та їхні вимоги до претендентів на вільні робочі місця та вакантні посади”;
10. „Що таке конкурентоспроможність людини на ринку праці та яким чином її можна підвищити”;
11. „Професійні вимоги до працівника”.

Заходи, що сприяють профорієнтації учнів:

- відвідування центру зайнятості з метою ознайомлення з напрямками його роботи;
- зустрічі з представниками професій, що цікавлять учнів;
- в відвідування масових заходів, які проводять центр зайнятості, навчальні заклади, підприємства (ярмарки вакансій, дні відкритих дверей тощо);
- проведення різноманітних шкільних заходів, пов'язаних з проблемами вибору професії (письмові твори, конкурси, клуби веселих та кмітливих та ін.);
- оформлення інформаційних стендів (стаціонарних, тимчасових) з матеріалами профорієнтаційної спрямованості;
- проведення анкетування учнів випускних класів з метою визначення їх професійних намірів та конкретизації допомога, потрібної для професійного самовизначення.

Наведений перелік не можна вважати вичерпним, він містить лише ті заходи профорієнтаційного характеру, що вважаються основними. Перелік може доповнюватись, конкретизуватись та коригуватись відповідно до особливостей регіону, потреб учнів та можливостей як самого навчального закладу, так і соціальних партнерів, які беруть участь у цій роботі. Але навіть найдосконаліший за змістом план не може бути життєздатним, якщо в ньому не врахований реальний час, необхідний для реалізації заходів, що плануються. Саме тому під час планування профорієнтаційної роботи слід мати на увазі таке:

- досягнення головної мети профорієнтаційної роботи з учнями – формування в них здатності до свідомого професійного самовизначення – це поступовий процес, що триває роками, і він не може бути зведений до двох-трьох заходів;
- профорієнтаційна робота не входить до обов'язкової навчальної програми, тому проводиться в позаурочний час;

•у плані роботи мають бути заходи всіх напрямів профорієнтаційної роботи (профінформування, професійна діагностика, професійне консультування).

Враховуючи все вищеназване можемо зробити висновок, що вибір професії – важливий етап професійного й соціального становлення людини. Підготовку учнів до вибору професії слід вважати одним із головних завдань загальноосвітньої школи, головна роль в організації та здійсненні профорієнтаційної роботи серед учнівської молоді належить школі; профорієнтація – це тривалий і послідовний процес, і його необхідно планувати, виходячи з реальних обставин та можливостей. Заходи, що плануються, повинні охоплювати головні напрями роботи (інформування, діагностування, консультування); до профорієнтаційних заходів слід залучати соціальних партнерів з урахуванням їхніх компетенції та можливостей.

Межі та напрями їхньої участі в цих заходах слід визначати і з'ясовувати заздалегідь; а профорієнтаційні послуги надаються людині лише на підставі її власного бажання.

Групу слухачів можна формувати з учнів різних класів на добровільній основі, але цьому повинна передувати установча зустріч, під час якої висвітлюється сутність, мета та наслідки профорієнтаційної роботи; кожному слухачеві створеної групи доцільно рекомендувати завести особисту папку для збору та накопичення різноманітної інформації про професії, що їх цікавлять, пропозиції та рекомендації фахівців, медичні довідки та ін. Наявність таких матеріалів сприяє формуванню в учнів об'єктивного уявлення про себе і професії, а профконсультантам дасть змогу уникнути зайвих витрат часу на консультування та підвищити якість послуг, що надаються; фахівці служби зайнятості можуть надавати індивідуальні профконсультативні послуги лише тим школярам, які безпосередньо відвідують центр зайнятості, за умови наявності реального часу для надання цієї послуги.

Сьогодні деякі центри зайнятості намагаються охопити профорієнтаційними послугами учнів ПТУ, студентів середніх та вищих навчальних закладів. Навряд чи таке силкування доцільне. У закладах такого типу сьогодні створені або створюються спеціалізовані структурні підрозділи, мета яких полягає в наданні студентам допомоги у формуванні, оцінці та ефективному застосуванні особистих планів фахової реалізації. Діяльність цих підрозділів здійснюється за трьома напрямками: з питань кар'єри, навчання техніці пошуку роботи, сприяння в працевлаштуванні. Такі підрозділи мають не тільки цільові програми дій, а й відповідних фахівців у своєму складі.

Питання щодо співпраці державної служби зайнятості з навчальними закладами такого рівня потребує окремого розгляду.

Список використаної літератури

1. Захаров Н. Н. Профессиональная ориентация школьников. – М. : Просвещение, 1988. **2. Збірник** нормативних, інструктивних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян. – К. : ППК ДСЗУ, 1997. – 135 с. **3. Йовайша Л. А.** Организация профориентационной работы школы, ПТУ, предприятия. – М. : Просвещение, 1986. 127 с. **4. Система** профориентационной работы со старшеклассниками / Под. Ред. Б. А. Федоришина. – К. : Рад. Школа, 1988. – 175 с. **5. Татенко О. С.** Профориєнтаційна робота в школі. – Київ : Т-во „Знання”, 1982.

Валика К. С. Діяльність державної служби зайнятості з професійної орієнтації учнівської молоді

У статті розкрито сутність профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю, її основні завдання та напрями роботи; охарактеризовано особливості планування профорієнтаційної роботи в школі спеціалістами центрів зайнятості з метою допомоги спеціалістам служби зайнятості цілеспрямовано й продуктивно будувати взаємовідносини з освітніми закладами в галузі профорієнтаційної роботи для підготовки молоді до свідомого вибору професії з урахуванням власних намірів, здібностей та реальних можливостей ринку праці.

Ключові слова: професія, професійна орієнтація, професійна консультація, просвітницька робота, профінформаційна робота, профдіагностична робота.

Валька Е. С. Деятельность государственной службы занятости по профессиональной ориентации ученической молодежи

В статье раскрыто содержание профориентационной работы с ученической молодежью, ее основные задания и направления работы; охарактеризованы особенности планирования профориентационной работы в школе специалистами центров занятости с целью помощи специалистам службы занятости целенаправленно и продуктивно строить взаимоотношения с учебными заведениями в сфере профориентационной работы для подготовки молодежи к осознанному выбору профессии с учетом их собственных намерений, способностей и реальных возможностей на рынке труда.

Ключевые слова: профессия, профессиональная ориентация, профконсультация, профинформационная работа, профдиагностическая работа.

Valyka K. S. The activities of the State Employment Service for vocational guidance student

In the article were disclosed the content of career guidance to the student's youth, its main tasks and areas of work, characterized by features of planning vocational guidance at school specialists of employment centers in order to aid those skilled employment services purposefully and productively

build relationships with educational institutions in the field of career guidance to prepare young people for meaningful choice of profession with their own intentions, abilities, and real opportunities in the labor market.

Key words: trade, vocational training, vocational counseling, profinformatsionnaya work profdiagnosticheskaya work.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2012 р.

Прийнято до друку 27.04.2012 р.